(Історія однієї любові)

Поміж степових вечірніх курганів, що імляться, сивіють на видноколі, здіймається один курган особливий, вишнево-червоний: сонце-курган. Дедалі меншає, тане він, той вишнево-червоний курган... Розтанув, зник на очах: сховалось за обрієм сонце.

Сонце зайшло, а відблиски неба ще живуть на стрілчастих блискучих ракетах, що, скільки зглянеш, височать по всьому степу, немов обеліски. Ні деревця ніде, ні доріг, ні людського житла. Тільки степ та ракети. Одні лежать, інші підвелися й, напівсхилені під певним кутом, завмерли на своїх ракетних пристроях, ще інші сторчма стоять, націлені в небо, зачаївши силу блискавиць у своїх тугих, налитих тілах.

Світ безгоміння й смутку, світ, що створений мовби на пересторогу людині. Тільки й порушують інколи тишу цих неоглядних просторів вибухи страшенної сили, бо все тут призначено для ударів, для влучань, для попадання в ціль. Безжиттєве, несправжнє, примарне усе тут: і біленькі реактивні винищувачі, що розпластано принишкли серед трав,— то все такі літаки, що з них вийнято душу і нікуди вони не полетять; і судно, що бовваніє на морі,— те судно нікуди не попливе; і чорні машини польових радіостанцій, що ген-ген темніють, розкидані по степу між ракетами,— вони так і темнітимуть день за днем на одному місці, бо вони несправжні; і самі ці обеліски-ракети — це тільки мішені, це тільки вміло поставлені кимось у цих безлюдних просторах макети бойових ракет.

І якось незвично серед цього безгоміння та непорушності раптом побачити силует газика, що жваво рухається по обрію, маленький, як миша, серед високих блискучих ракет. Незвично бачити, як біля одного з курганів, де газик припиняє свій біг, з нього виходить людина — одинока людина в льотчицькому кашкеті й шкіряній блискучій тужурці. Повільною ходою простує людина на курган, зупиняється на його вершині, надовго

непорушніє в зажурі й смутку, як знепорушніли і ці обеліски-ракети, що до самих обріїв виповнюють степ своєю гаснучою вечірньою величчю.

Що вивело на курган цю людину? Які думки обіймають її, яку бентегу носить вона в своєму серці? Стоїть у задумі, стоїть незрушно у вечірніх присмерках. Здалеку якому-небудь чабанові з радгоспних земель і сама ця силуетна людина на полігоннім кургані могла б здатися лише макетом людини, маленьким макетом, що застиг поміж інших величезних макетів, серед того заборонного світу, ім'я якому п о л і г о н.

Але то не макет. То стоїть на кургані Уралов.

Начальник полігона Уралов, чиє життя цілком підпорядковано льотчикам і який тепер з землі перемовляється з літаками, коли вони, подолавши величезні відстані, наближаються до полігона з грізним своїм вантажем,— цей Уралов у недавньому минулому сам був льотчиком-винищувачем. Як більшість людей його фаху, на котрих бурхливий плин їхнього життя накладає свою познаку, Уралов був життєлюбом, запальним, компанійським хлопцем, його вабили все нові й нові швидкості, вабив риск. Літав, стріляв, із спортивним азартом ганявся за повітряними цілями, розстрілюючи їх своїми різнофарбованими набоями (щоб лишити слід на макеті), аж поки одного разу під час чергового медогляду сказали йому:

— Годі, браток, відлітався. Віднині тобі — наземна служба...

Уралов не міг змиритися з цим. Поїхав до Москви, оббивав пороги найвищих військових медиків, у багатьох начальницьких кабінетах бачили цього щуплявого аса з блідим, ніби весь час схвильованим обличчям і мовою різкою, нервовою, вимогливою.

— Я почуваю себе здоровим, розумієте? Можу літати, розумієте? Хочете, на руках по оцьому кабінету пройду!

— Не треба нам на руках.

— Але ж я здоровий, чому ви не вірите?

І бліднув обличчям ще більше, і на цій блідості ще виразніше виступали сині, небово-сині краплини очей.

Там, у штабних коридорах, випадково зустрів генерала, колишнього свого комдива, що добре знав Уралова по спільній службі в окупаційних військах. Генерал летів кудись на інше, далеке призначення, квапився, проте Уралову зрадів, як синові, розпитав, чого тут, уважно вислухав,

— Щось мудрять вони з тобою, Уралов... Ану, ходім.

І повів до кого слід і дав відповідну характеристику.

— Поручитись можу за нього: командиром ланки був, відмінний льотчик. Ас!

Але й це не допомогло. Бо є щось дужче за всіх цих людей, є межа, яку ніхто з них не владен переступити, хай ти там будеш герой із героїв.

І ось він із своєю обшарпаною валізкою, блідолиций сухопутний ас, уже тиснеться в автобус Москва-Внуково, тиснеться, зачіпаючись за автобусні дверцята своїм розкішним льотчицьким кашкетом, що відтепер здавався йому на голові великим і дедалі ставав ніби ще більшим, ніби відчутно ріс на голові. Сів, забився в куточку, і було йому тяжко, до потьмарення в вічу тяжко на душі, і життя здавалось пропащим. Неподалік від нього біля вікна сиділо троє, на вигляд студенти — дві дівчини і хлопець з рюкзаком, славний такий, тільки обличчя чимось пошрамоване, наче він горів або був поранений, хоч за віком своїм він і не міг знати війни. Навпроти нього сиділи його товаришки, дорідні вродливі дівчата. Одна з них, білявка у жовтій в'язаній кофті, все поглядала на льотчика, тихо перемовлялася з подругою і сміялась. Може, смішно їй

було з цього кислого гостроносого льотчика чи з його великого кашкета, незграбність якого Уралов і сам весь час почував. Чи, може, вона сміялась просто так, лише тому, що була молода та щаслива, повна здоров'я, і день був чудесний, сонячний, і за вікном експреса пролітали сліпучо-білі березові гаї. Пролітали казкою, химерністю фантазій, і дівчина щось говорила співучо про ті берези, про те, які вони гарні, чисті. І сама вона теж була вся чистота, сонячність, усмішка природи, і великим став би художник, який зумів би передати все це.

Уралов бачив потім їх ще в аеропорту, коли хлопець брав їм цукерки, а дівчата стояли біля телеекрана, де пасажирам даються довідки про рейси літаків. Загледів також їх на виході, на пероні з табличкою: "На Сочі".

Чи вони ждали когось, чи самі мали летіти — це для нього зосталося невідомим. їм було весело. Вони й тут ніби заради розваги позиркували на Уралова сміхотливо, а коли вже він мусив рушати, та, що в жовтій, соняшникового цвіту кофті, так славно, так незабутньо усміхнулась йому! І доки він ішов з групою пасажирів до маленького аеродромного автобуса, щоб їхати до свого повітряного лайнера, три руки із-за бар'єра — дві жіночі й одна хлоп’яча — помахали йому, бажали щасливого польоту, ніби кажучи: "Не журись, льотчику, не опускай крила!" І подумалось тоді, яку велику підтримку однією усмішкою чи помахом руки можуть подати людині ось у такому, як у нього, душевному стані зовсім не відомі люди, троє добрих сердець, троє душ, з якими ти, певне, назавжди розминешся в океані людства. Ще довго після того жили в його душі й ті прощальні помахи рук, і світлі, чисті усмішки незнайомих людей, що мовби освітили йому дорогу із Внукова.

Запропонували йому, як і обіцяно було, наземну службу. Прийшовши додому, сказав дружині:

— Пропонують полігон.

— І ти згодився?

— Я солдат.

— А про мене ти подумав?

— Подумав: збирайся.

— Ах, ти хочеш, щоб я вік звікувала в казармі? Квартиру з видом на море міняти на якусь глухомань? Іншим ресторани й театри, а мене на полігонні пустирища! Де ще й бомбу на голову кине який-небудь роззява! Ні, дякую красненько!

І не поїхала. Поїхав він сам. Борсуком жив у закутку полігонної казарми з усміхненою Джокондою на стіні, до якої тільки й зверталась душа в хвилини розпуки й самотності: "Так, я солдат. Якщо треба тут — буду тут. Якщо з льотчика треба стати кротом підземельним — стану кротом. А скаже Вітчизна: снарядом стань — стану снарядом, ракетою стану, чорт візьми!" І це не було пусте храбрування. Людина обов'язку й честі, людина, що ради справи, ради товариша готова на самопожертву, — таким його знало командування, і таким він насправді був.

А тим часом — життя в непривітті полігонного барака, звідки Джоконді твоїй тільки й видно жовті безрадісні кучугури піску, що підступають до самих вікон, та стенд, забитий серед колючок та молочаю: "Воїн! Виконуй устав бездоганно, сміливо й чесно".

Під цим девізом тепер проходило його життя. Холостяцька безладь кімнати. Купи книг по кутках. Пудові альбоми репродукцій...

Часом зубами скрегочеш від тоскності за тим, що було. Друзі десь без тебе літають... А тебе — з неба, з польотів, де співала душа, кинуто в пекучі оці кучугури, в задушливі чебреці, зарості колючок, що ними нібито, як настояти на горілці, хвороби якісь лікують...

Небайдужий до малярства, Уралов і сам деколи потроху малював, етюди його вихрились барвами яскравими, палаючими, а тут і етюдник засох, припорошений пилом,— Уралов терпіти не міг ці сіро-жовті пустельні тони, що оточували його. Вилинялість, полігонна пустеля, піщані бархани, що тягнуться аж до крайнеба,— лише глянеш на них, одразу так тоскно стає, завив би вовком. Арена пісків, пустизна, царство ящірок, і ти тут ящірячим життям живеш. А коли випаде забратися далі в ті несходимі кучугури, то виявиться, що всі вони у вирвах, у ямах, пориті, поколупані, живого місця нема. Пісок начинений металом, брухту тонни можна було б наздавати, бійці дечому знайшли навіть застосування: біля казарми урни для сміття — з чорних, перекинутих догори бомбових стабілізаторів.

Така служба, що не часто лунає тут сміх, не часто почуєш привітний неофіційний голос. Безконечні цифри, закодовані команди, рапорти — їх тільки й чути, протягом дня на командному пункті; ніжностям та ліриці нема тут місця, владно вдираються басовиті радіоголоси не бачених тобою людей, і кожне слово льотчика, що озивається з повітря, записується тут на магнітофонну стрічку, так само, як фіксується і кожне слово твоє. Стоїш, чергуєш, у напрузі вдивляєшся в сітку прозорого плексигласового планшета, на якій сержант-обчислювач щораз виводить все нові й нові цифрові позначки. Влітку духота неймовірна, на цій піщаній арені мікроклімат Сахари, доводиться працювати роздягненими, і солдати напівголі сидять серед приладів, засмаглі, м'язисті, роблять записи, помітки, приймають, передають команди. Обчислювачі, радисти, спостерігачі, кухарі — це все твої побратими, такі ж трудяги, як і ти, для них теж увесь гомін планети, її музика і її голоси найчастіше зводяться до кількох карбованих слів: "Виходжу на рубіж!", "Буду працювати на ціль..."

Зрідка хіба що хтось прорветься якою-небудь неофіційною вільністю: "В мене лампас на борту".

А той лампас, буває, відбомбиться на "двійку" і заведе потім з тобою довгі радіочвари, що він, мовляв, на власні очі бачив своє влучання, і ти мусиш йому доводити, стояти за правду, як кремінь.

Неспокійне, тривожне твоє господарство, і за все ти відповідаєш — починаючи від складної роботи КП та станцій радіолокатора і кінчаючи яким-небудь величезним — двісті на двісті метрів — білим хрестом, викладеним десь у кучугурах, який треба вчасно побілити вапном, бо він швидко линяє, заноситься піском та курявою.

Одного разу Уралов був у справах далеко від полігона, їхав відкритим сліпучим степом, серед блиску стерень, серед стрекоту комбайнів, що корабельно рухалися від неба до неба, і хоч їхав по землі, а ніби з повітря бачив золоті розсипища зерна, що цілими ворохами, цілими горами червоніло на залитих сонцем токах. Дорога його лежала повз елеватор, повз цю височезну споруду з бетону без вікон і ніби й без дверей. Неподалік від елеватора трапився колодязь-артезіан, вода сама текла з нього, і Уралов зупинив машину, щоб напитись.

Там і сталася його зустріч з Галею. Повновида смаглявка, високочола, вийшла вона з відром, із недалекого подвір’я, обкладеного — замість паркану — жовтим ніздрюватим каменем, ішла брати воду, і, наближаючись до колодязя, уже посміхалась до Уралова по-доброму, ніби й раніше знала його. В неї були брови чорні, як у тих піснях, що не раз він чув у цих краях, в неї були очі ясні, такі принадно-живі, яких, мабуть, і в піснях не було. Ті очі так і променилися м'яким, довірливим світлом, так і промовляли до Уралова кожним своїм промінцем! І зблизька усмішка не згасла, але крізь світлу її привітність стало помітно й смуток в глибині очей, і видно було, як сльози ще на віях бринять! Хто міг таким очам горя завдати, хто смів покривдити їх?

Невимушено зав'язалась розмова, і Галя призналась, що справді недавно плакала, бо в неї вийшла незлагода із свекрухою, яка сьогодні нав'ючила її корзинами та посилала торгувати і навчаючи, мов перекупку, бути непоступливою, а їй соромно було… Сяючи сльозами, хвилюючи своєю відвертістю та довірою, Галя розповіла йому, як ішла вона до станції мимо елеватора, йшла, де чоловік її вагарює, сподівалась — побачить він її, зігнуту базарною ношею, пожаліє, захистить, а він ще й навздогін гукнув:

— Гляди ж там, не проторгуйсь!

І реготав у компанії приятелів, з якими' він щовечора тільки й знає забивати "козла"... їм реготи, а в неї душа горіла від приниження, і Сльози капали під ноги, і камінь під ногами кипів. Бо ще ж учора була комсомолкою, вожатою в школі була, а тут її хочуть перекупкою зробити.

— Так ось що, Галю... Сідай зі мною.

У голосі його була цієї миті сердита і ніби аж неприємна різкість, але прохопилося щось і таке, що мимоволі змусило Галю зітхнути. Вона навіть глянула не без інтересу на його обшарпаний, закіптюжений газик.

— Сідай, сідай,— повторив Уралов вольовим командирським тоном.— Я серйозно.

І хоч цього разу вона й не сіла, проте через кілька днів це сталося: серед білого дня забрав її Уралов, і той самий газик набравши швидкості, помчав їх у, роздолля степів золотих, і Галя без жалю дивилась, як пропливає стороною на обрії елеватор, цей сліций степовий хмарочос.

Мчав її Уралов тими просторами, де навіть земля світилася сонячним блиском стерновищ, пролітали селами, де хати потопали у виноградниках, де садки спливали каскадами груш, яблук та абрикос, а розкішні виноградники виметували буйне листате пагіння аж на вулицю. "Все, що ти бачиш, це я, це моє, це для тебе",— мовби говорила йому Галя, сидячи поруч, і краєм ока він бачив, як вона розцвітає крізь тривогу, визволена від свекрушиних корзин, як аж промениться радістю, що сидить поруч нього, а він мало й говорив, тільки ще більше бліднув, міцно тримаючи обома руками кермо.

Уралов повіз її напрямки, там, де раніше й не їздив, і газик їхній невдовзі поглинуло море кучугуристих пісків — мертва зона полігона.

— Куди це ти мене завіз? — посміхалася Галя, коли вони забуксували, хоча видно було по ній, що коли вони разом, то не лякає її цей гарячий світ кучугур та молочаїв, світ бомбових вирвищ та іржавих стабілізаторів, що стирчать навкруги.

У кучугурах довелося й заночувати, там і перша ніч для них промайнула, там і світання їх застало в обіймах. Злегка відволожений росою плащ-намет серед колючок та коронованих будяків кучугурних, мовчазний газик, що за ніч нахолонув і теж був у росі, та ще це тихе степове світання — вони тільки й були свідками їхніх освідчень і їхнього шлюбу.

Зажили вони дружно; Галя, щоб показати чоловіка батькам, повезла його в рідне степове село, де, перед тим як вийти за свого вагаря, вона деякий час секретарювала в сільраді і де її спокусив місцевий завклубом. Ні з чим не крилася Галя перед Ураловим, щиросердо розповіла йому все про себе, і він вислухав мовчки, попросив тільки більше ніколи про це не згадувати. Батькам зять сподобався, мати, правда, зауважила, що ніс дзьобиком та що суворий дуже, рідко сміється.

— Це в мене служба така,— похмуро пожартував Уралов.

Жити стали серед вирв, серед вибухів та заміття безплідних пісків... Уралов спершу побоювався, що не звикне тут Галя, занудьгує серед полігонного одноманітного життя, бо хоч є в них і чимала бібліотека, і пудові альбоми з репродукціями найславетніших картинних галерей, хоч є і клубик, і екран, але ж є й кучугури, пустеча зловісних кучугур навкруги! Проте не занудьгувала ясноока його подруга, принаймні не показувала цього, вона ще й мужа з усіх сил старалась розвеселити, коли на нього находила похмурість. А він з удаваною суворістю скаржився на неї товаришам:

— Ця хохлушка щодня мені якесь нове слово підкидає. Скаже щось незрозуміле, а ти ходи думай тоді цілий день, що воно значить: може, обізвала якось?

— Дурненький,— втручалася Галя,— то ж усе ласкаві слова...

— І набагато тобі ще їх вистачить?

— На все життя, чорнобривчику мій...

Це його, білявого, аж рудого, вона називала чорнобривчиком.

Коли він помічав, що Галя його часом присмутиться, він вважав за потрібне розважити її і не знаходив нічого ліпшого, як повести на одну із спостережних вишок, звідки вони вдвох милувались, мов грандіозним спектаклем, бомбовими вибухами, що сповіщали про себе оранжевими звихреннями в далечі піщаної арени, в глибині сліпучих від сонця полігонних кучугур. Літаки йшли на такій висоті, що їх і не видно було, і гул їхній теж ледве долинав, і здавалося, що то мовби сама земля вивергає з себе ті оранжеві, червоно-бурі, якихось марсіанських кольорів вулкани. Хмари вибухів, світло-червонясті химерні хмари, вони розростаються потім в повітрі у цілі острови хмар, що довго, повільно тануть, мовби ждучи, поки їх зафіксують із вишок хлопці-спостерігачі.

А тим часом обважнілі садки півдня осипалися абрикосами, земля вже була ними встелена так, що ніде й ступити, а збирати нікому, і сусідній з полігоном колгосп звернувся до Уралова за допомогою. Це була найвідрадніша для Галі подія, бо Уралов, прихопивши й Галю, і всіх тих, кого можна було прихопити з свого війська, повів їх на штурм у те сонячне абрикосове царство, де все абрикосами світилося й пахло, і земля була золотою від плодів, і дерева горіли золотом так, що їх спекулянти й заготовані, здається, мусили б бачити за тисячу верст!

То була солодка робота, радісна втома, і не забути тих пісень вечорових, і вогнищ, і куренів...

Але й звідти — з бенкетування праці, від пісень та куренів — дорога знов стелилася в кучугури.

Через деякий час Уралова — ніби підвищивши по службі — перевели з кучугурного полігона на інший, приморський, степовий, де перед очима Галі вперше постали оці, схожі на видива, обеліски ракет. Тут бомбили тільки ночами, зрідка вдосвіта, а вдень ці розкидані по степу макети літаків, машин, ракет своєю мертвотною непорушністю здатні були нагнати лише сум і нудьгу. Одначе й цей ракетний степ теж не злякав Галю, не засмутив, не зіпсував її веселої життєлюбної вдачі. І хоч життя тут було ще неспокійніше (були такі дні, що їм і зовсім треба було виселятися за межі полігона), проте Галя й до цього всього призвичаїлась, обвиклася, самим своїм квітучим виглядом радуючи і Уралова, і його полігонних товаришів. На відміну від безплідних кучугур, земля тут була така, що могла б усе родити, і Галя не проминула цим скористатись. Як тільки настала весна, Галя, незважаючи на те, що була вагітною, взялася копати, робити грядки та клумби, залучала до цієї роботи вояків, що пізніше аж очам своїм не вірили, коли побачили на столі в їдальні свіжу зелену цибулю власних посадок, а свою казарму та командний пункт — у вінку квітників, де кручені паничі обіймалися з красолею, а ніжна петунія та царська борідка красувалися серед жовтогарячих гвоздик та міцних повноквітних чорнобривців. Як і личить добрій господарці, Галя ще й курей та качок розвела, правда, коли вони попідростали, то виявилось, що ні вона, ні Уралов не вміють різати птицю, і коли треба було це зробити, то Уралов з рішучим виглядом з’являвся на порозі з дрібнокаліберкою в руках і, намітивши серед двору синьоголового селезня, на якого йому вказувала Галя, валив його з першого пострілу.

Потім у них народилося дитя, гарненька донечка, яку вони, після завзятої щасливої дискусії, обопільно вирішили назвати Леною — Оленкою. Це було вершиною їхнього щастя, було мовби гідною

винагородою обом — і Уралову за всі життєві гіркоти, яких він зазнав, і Галі за її минуле невдале кохання, до якого Уралов тепер і не думав ревнувати, бо знав, що то її природна добрість, безхитрісна щедролюбна вдача так невдало й довірливо шукала справжнього кохання, аж поки знайшла його тепер із ним, із Ураловим. Ощасливлений народженням доньки, Уралов перестріляв на радощах усіх селезнів, усіх качок та курей задля широко розтіяного "раю" — свята народження першої на полігоні людини. На гостину Уралови закликали всіх, хто тільки був вільний на цей час від чергувань.

— Нічого в житті не боявся,— признався цього дня Уралов товаришам,— а тут ох перетремтів. І знаєте, що лякало найбільше? Десь вичитав перед тим, що в Японії тридцять шість тисяч дефективних дітей народилося після Хіросіми... Радіація, патологія — всілякі дурниці полізли в голову. Аж тоді від душі відлягло, коли медсестра сповістила, що все гаразд, і на руки мені подала оцю нашу красуню-степовичку,— казав Уралов, розчулено зазираючи в блискучу нікельовану коляску. Там, зморщивши буряково-червоне личко і нічого не підозрюючи про земні діла, солодко спала чистим сном немовляти новонароджена.

— Ось вона, володарка полігона,— казали про неї бійці, а мати голубливо примовляла:

— Ясочка наша.

І Уралов згоджувався мерщій:

— Дійсно, ясочка!

Хоч і недртямлював, що це воно таке ясочка.

Справді, диво дивне: ось вона тільки народилась і вже стала тут найстаршою, всіх прихилила до себе ця маленька істота, пуп'янок, крихітний росточок життя.

При згадці самого імені Оленки суворі обличчя вояжів світлішали, і не було тут такого, на кого б не поширювалась її влада — влада любові!

Коли вперше дитя посміхнулося, це стало подією, сенсацією на весь полігон. Усі бігали до Уралова на квартиру глянути на Оленку, козиряли, віддавали їй честь і в наступні дні теж не переставали вчащати на квартиру за її усмішками. Старшини-надстроковики підставляли їй вуса, щоб піймала за вус, молоді солдати в захваті були, коли вона вчепіриться котромусь за вухо і потягає, полоскоче своїм рученям.

Про Уралова вже й казати нічого. Він з народженням дочки став просто невпізнанний, став говіркіший, привітніший, не такий категоричний в усьому, як досі. Ті доньчині усмішки, дитячі ніжні доторки до щоки мовби проникали йому в саму душу і впливали на неї чародійно. Він не соромився власноручно пелюшки прати, більше того, проробляв це з таким виглядом, ніби вчиняв якийсь безмежно важливий ритуал.

— Хіба не диво, Галю, скажи? — схилявся він над коляскою, прибігши зі служби.— Ще не говорить, а вже вміє сміятись. Нема для неї поганих людей на світі. Суцільна доброзичливість: до всього і до всіх усміхається.

Це була просто ідилічна картина, коли надвечір Уралови виходили прогулятись. Він, якого й полігонна смага не брала, блідий, вічно схвильований, ніс Оленку на руках, а його повненька, ясноока Галя дріботіла поруч, не в силі приховати радості свого родинного благополуччя. "Істинно щасливе подружжя",— не одному з полігонних думалося про них. Вони були мовби створені одне для одного, навіть ростом однакові, невеличкі обоє, проходили мимо КП і йшли у відкритий степ. Всі знали, що то Уралов поніс прогуляти, розважити доньку, бо йому здавалося, що їй уже хочеться якихось дитячих забавок, і він шкодував, що на полігоні немає якого-небудь чортового колеса та каруселі, а є тільки блискучі гостряки ракет у степу — єдине, що він тільки й міг тут показати своїй улюбленій доньці. Ще, правда, були в степу, крім ракет, спортивний "козел", волейбольний майданчик та стара облуплена кошара, що зосталася на території полігона від тих часів, коли

полігона ще не було, а земля вся належала радгоспу. Стояла поруч з кошарою й хата чабанська, вона теж облупилась, саманом світить, пусткою віє, здається, і Оленку відлякувала вона своїм драним виглядом та проваллям вікон. Оглядаючи ці напівзруйновані рештки чабанської ери, Уралов давав волю своїй фантазії, малював перед донькою та дружиною жартівливі картини свого майбутнього, коли Оленка буде вже великою, і, замість полігона, тут знову володарюватимуть радгоспні чабани, і сам він, Уралов, буде тоді найстаршим пастухом, стоятиме на отій вишці, де тепер КП, і з її висоти керуватиме отарами, наглядатиме за вівцями в стереотрубу.

Посміявшись з його вигадок, вони рушали далі, пристоювали біля високої, націленої в небо ракети, і їм здавалося, що ясочка їхня вже торопіє на це блискуче диво, на таку велику цяцьку і вже якісь перші знаки записуються на плівці її свідомості, чистої і непорочної, як вранішня зоря. Від ракети повагом ішли вони туди, де сивіють стародавні могили,— Уралов вважав, що донька найкраще почувається, коли він виносить її на степовий курган, де був встановлений локатор. Тут свіжий вітерець дмухав на Оленку, і вона ніби жвавішала і з цікавістю стежила, як локатор, повільно обертаючись своїм обручем, кладе рухливу тінь на трав'янисту глобальну опуклість кургану. Це була поки що маленька Оленчина планета, на якій не було нічого, крім сріблястої нехворощі та локатора, який мав правити їй за розвагу.

Усе було б добре, якби не було ночей. Ночами Оленка погано спала, бували такі ночі, що й Галя, й Уралов не прилягали ні на хвилинку, не змикали очей ні на мить, бо дитина криком кричала цілісіньку ніч, її крик чули й полігонні вартові, і ніхто нічим не міг зарадити. Галя в розпачі обливалася слізьми, а Уралов, стинаючи зуби, кидався з кутка в куток, не знаходив собі місця — душу йому краяв той Оленчин болісний крик. Вояка, службист, не визнавав він раніше ніжних, пестливих слів, підсміювався над Галею, а тут і сам навчився.

— Ну, що болить тобі, донечко, що? — упадав вів коло немовляти.— Животик? Голівка? Скажи! Ну, покажи, де болить?

А воно тільки дивиться оченятами, туманними від болю, ріже тим болем: допоможи! Ти ж дужий, а я безпомічна! Вас багато дорослих, а я одна...

Лише на ранок, коли сходить сонце, Оленка перестає плакати, на якийсь час приспокоюється, а поспавши — розквітає усмішкою. І так день за днем, ніч за ніччю: вдень заспокоїться, а тільки ніч — дитина в плач, у крик і аж синіє, аж заходиться.

Став привозити Уралов з міста лікарів, найкращих фахівців: оглянуть і нічого особливого не знаходять, не можуть поставити діагноз. Це щось таке, мовляв, минуще, а взагалі дитина здорова. Щоб якось розважити доньку, Уралов придбав у воєнторзі акордеон, дорогий, розкішний, хоча грати на ньому й не вмів. Учився тепер ночами, уперто розтягував ту чортову шкіру, а коли втомлювався, зовсім виснажений, шпурляв акордеон у куток і, відсторонивши від доньки дружину, запухлу від сліз, сам нахилявся над крихітним тільцем, що змагалося за життя, і мовчки приймав на себе той біль, той крик, той шматуючий душу доньчин плач. Однієї такої ночі, доведений доньчиним криком майже до безпам’ятства, Уралов кинувся до машини, завів, помчав у радгосп до Чабанихи — перед тим він уже чув, що є там така баба Чабаниха, мати капітанова, зіллям лікує — народна медицина і все таке... Не знав точно, де вона живе, знав тільки приблизно прикмети, і жадібно розглядав ієрогліфи телевізійних антен над будинками, вишку металеву шукав — по тих ієрогліфах та по вишці він і розшукав Чабанишину хату. Забарабанив у шибку, і стара з'явилась на порозі, як мара, як живий привид минувшини: розпатлана, вилицювата, губи стиснуті, під насупленими бровами — ями очей... Чаклунське замкнуте обличчя Піфії, Сівілли, воно якраз чомусь і викликало довіру: оця врятує, ця допоможе! Як він гаряче умовляв, бо вона спершу відмовлялася, казала, що давно вже цим не займається.

— На коліна перед вами впаду, тільки їдьмо, зарятуйте! Дякуватиму вік!

Кінець кінцем умовив-таки, підхопив, помчав у свій ракетний степ. Коли вони їхали мимо ракет, вже світало, вже блищали ракети своїми оболонками, але баба мовби й не бачила їх, вона ніби не хотіла й дивитися в той бік. А коли оглянула дитину, що вже спала, змучена після ночі, буркнула, що це не "ураз" і не "младенческе" і що немає в неї від цього ніякого зілля, просто, на її думку, не підходить дитині це місце, не для неї такі цяцьки та гуркіт...

Оленці ж дедалі ставало гірше. Однієї ночі, коли Уралов був на КП, з дому подзвонила дружина. Він чув, як вона хлипала в трубку, і життя в ньому спинилось, холод смертельної тоскності в груди вступив.

— Колю... Колю... додому! — хлипала трубка.— Оленці погано, зовсім погано... Посиніла, оченята закочуються...

А коли він прибіг додому, вже не закочувались оченята, вже не кричала його донечка: вічна чиста усмішка застигла на її вустах.

Вона лежала у білій своїй постельці, а коло неї, на долівці, валявся акордеон, хижо блищав зубами клавішів. Дружина тіпалась на ліжку в риданнях. Мисливська рушниця висіла на стіні. Стояв на столі польовий телефон. Усе було, як і раніш, не було тільки Оленчиного дихання, була безмежна всесвітня пустеча навкруги. Кожна річ ранила його. Рушниця, акордеон, іграшки — нічого цього він бачити не міг. Здушений, осліплений горем, вискочив надвір, але Галині ридання знов повернули його до хати.

Вранці весь полігон був у жалобі. Вітер ганяв над казармою червоні прапори з чорними стрічками. Приголомшені трагічним кінцем, друзі-військовослужбовці про щось перемовлялись стиха, радились. Виявилось, що ніхто не вміє зробити домовини. Люди, що зналися на електроніці, що мали справу з найточнішими приладами та пристроями, не вміли, виявляється, змайструвати простої маленької домовини для Оленки! Бо не було в цьому ніколи потреби. Бо ніхто ж тут раніше не вмирав. Тут,

здавалось, зібрались для вічного життя. І кладовища на полігоні не було — бо це в них перша смерть. Усе вона розпочинала, Оленка. Тільки оркестр був свій та прапори незвично чорно-червоні схилялись в жалобі.

Траурна музика лунала на весь степ, і не бомбили в той день.

Поховати Оленку вирішили на тім самім кургані, що раніше був зайнятий радіолокатором. Тепер його там уже не було, на місці, де стояв локатор, сержанти викопали для своєї улюбленички невеличкий окопчик. Туди йшла степом уся процесія, офіцери мовчазно несли Оленку над головами, несли її своїм ракетним степом, крізь бойові мішені, крізь їх насторожений грізний блиск, а вона, пропливаючи, усміхалася й зараз, відходила від Уралова у вічність із своєю усмішкою, з її непередаваним чаром і мовби промовляла до нього: "Татуську! Я не бачила нічого, крім цих твоїх ракет. Не бачила весен. Цвіту вишневого не знала. Ні синіх рік, ні міст далеких, казково прекрасних. Я встигла бачити тільки оці грізні блискучі ракети, серед яких прожила своє миттєве життя. Коротким життям зірниці жила я. З'явилась, освітила усмішкою ваш полігон, сяйнула розливом щастя тобі, татуську, і мамі, і вже зараз іду від вас, іду ось назавжди!.."

Як йому в цю мить хотілось понищити, потрощити тут все, як палило його бажання поділитися з нею своїм життям — та що поділитися! Він, секунди не вагаючись, віддав би своє життя до останку, аби жила вона, його ясочка, його зіронька, яку він так і не зміг врятувати...

Ідуть. Вітер червоно-чорні прапори шматує, розвіває на весь степ, оркестр ридає траурним маршем, ідуть із трубами ті, що вчора чергували на КП — радисти, обчислювачі, планшетисти, ті, що ділять з ним біль його найтяжчої втрати. Сліпучий день схожий на ніч. Блищать сльози на смаглих вояцьких щоках. Голосить Галя. Зціпивши зуби, крокує поруч неї Уралов — повні груди болю несе. Тріщать під ногами сухі трави, посміхається в заюжене небо Оленка, труби по-удав'ячому поскручувались на оркестрантах, а вони, кидаючи в розвітрений степ біль

своїх маршів, музикою бунтуючись проти горя, важко йдуть в тих удавах труб, мов Лаокоони.

Так він розстався з Оленкою. Пустим, спустошеним після цього стало його життя. Вночі прокинеться — все Оленка перед очима з рученятком тендітним, з шовковим волоссям, з усмішкою — усмішка та дитяча застеляє собою все небо, весь світ! І нема і не буде в усіх галактиках нічого кращого за це — за цей усміх дитячий, ласкавість рученят, перше лепетання... Було щось жорстоко-безглузде в цьому ударі судьби, життя його, таке стійке раніше, враз похитнулося, Уралов почував, що втіхи не знайде, примирення з нещастям не буде і що нове якесь, здобуте в горі прозріння не переставатиме терзати його. Нащо оте сонце в небі, коли її нема? Нащо всі дива світу, всі науки, нащо всі веселощі земні, якщо це їй, його ясочці, уже не потрібне? Нащо, нарешті, він сам, Уралов, і його праця тяжка, і його люта відданість ділу?

Став наполягати після цього, щоб перевели кудись в інше місце. Хоч на Курили, аби не тут!

Сьогоднішня його поїздка до міста теж була пов'язана з цим, і, повертаючись надвечір додому, він завернув до того кургану, де лежить Оленка, завернув, знаючи, що це вже — прощання. Тут і ніч застала його, на могилі, тут йому все навкруги налилося темрявою і небо над степом нависло, порешечене зоряними пробоїнами, як велетенська мішень.

Уралов, наїжившись, сидів на кургані; якийсь нічний птах над ним шугонув, просвистів крильми; згадалось дитинство в степах кустанайських, і яке там було на озерах полювання, коли він бігав хлопчиськом за мисливцями та різними послугами дорослим заробляв собі право постріляти. Скільки пам'ятає себе, він марив полюванням, навіть далекий постріл нашорошував і кидав його в дрож, і його мисливський запал дивував навіть дорослих, їм було смішно, що хлопець, зачувши постріл, блідне від хвилювання, а він тільки й мріяв про той час, коли виросте й матиме власну рушницю. Потім виявилося, що в його діда-коваля є старезна рушниця "катеринівка", четвертий калібр, вагою

не менше пуда. Просто гармата! Колись ще ніби дід дідів, пугачовець, зробив її, а дід так і не вистрелив з неї жодного разу — боявсь, А цей, малий Уралов, взяв її, зарядив, замість дробу, шариками з підшипника, пішов на майдан, прив'язав до плуга, а до курка шнурок, щоб випробувати здалеку. То таки був постріл! І, одначе, не розірвало її. Після цього знову зарядив, прилаштував свою "катеринівку" до велосипеда і покотив на озеро в степ. Зустрічні хлопці-казахи сміялися: всіх гусей твоя пушка переб'є!.. В полі гусей тьма, на просищі пасуться, летять, гелгочуть, валом ідуть. Уралов зарився в копицю проса, виставив лиш кінчик своєї гаківниці, картуз підклав під плече, щоб віддачею не розтрощило. Сидить, не дише, а вони насуваються гелготом, вже мало не з-під нього просо смичуть, і він, затаївши дух, приклався, пальнув. Удар, іскри з очей, і вже нічого більше не пам'ятає. Очуняв: "Де це я? Що зі мною?" Рушниця відлетіла на чималу відстань, картуз теж чорт зна й де, плече горить і... жодної гуски! Однак це не відбило в нього охоти до полювання. І вдруге, і втретє знову виходив з тією пудовою "катеринівкою" на гусей і щоразу падав після пострілу непритомний, аж поки в якійсь інструкції не вичитав, що треба було давати вдвічі менший заряд, ніж він давав...

Невідомо, чому й згадалась йому зараз та його рання хлоп'яча пристрасть, блукаючим спомином навіялась серед нічного степу на могилі, де вічним сном спить його донечка. Не раз він чув жалі та скарги на скороминущість людського життя. Промайнуло, як сон, пролетіло мигцем, не встиг і оглянутись... Справді так. Але зараз його думка про інше, про те, як багато може ввібрати людська душа, мозок людський: цілі галактики життя може людина вмістити в собі! Коли були ті озера, гуси, просища? Коли то було: вперше побачив трамвай. Перший самостійний виліт... Як то далеко-далеко. Наче за далеччю віків. Майже в античності. І нічого цього Оленка не знала. Ні тих гусей, ні просищ, ні озер ніколи вже не побачить, і в цьому є велика якась кривда. Свіжа рана життя, вона заступила йому все, що було і що є, болем своїм ятрить його і ятрить. Фатальність? Якщо це фатальність, то він її ненавидить! Забрати в нього Оленку, в самому розквіті загубити цей свіжий росяний пуп'янок, що вже всім умів дарувати радість,— ні, нема в цьому глузду, і ніхто не

переконає Уралова в тому, що так буває, і що нічого не вдієш, і що "така вже судьба"... Не повинно бути такої судьби! За що її скарано, за що страчено його Оленку? Не було в ній ні злоби, ні ненависті, ні підступності, не таїлось навіть натяку ніяких злих намірів, променилась тільки ясність найчистішої усмішки, було тільки те, з чим людина народжується для життя... Гризе його думка, тривога, що, можливо, є частка і його провини в тому, що сталось. Коли привозив Чабаниху, вона говорила щось застережливе, що місце, мовляв, не підходить дитині й не такі їй потрібні цяцьки. І що тільки під тихими зорями, а не серед гуркоту та вибухів здоровим та щасливим буде зачаття людське... Він не надав тоді значення словам старої, а тепер дедалі частіше довбе мозок думка: може, справді дитину лякало тут все, гуркіт тривожив і ці вибухи, що час від часу землю стрясали, може, вони й справді не для дитячої психіки? Причину доньчиної смерті так встановити й не вдалось. Командири й товариші вважали Уралова людиною впертою, вольовою, настійливою, людиною, для якої почуття обов'язку Понад усе, а ось тут він не певен, чи все він зробив, щоб Оленку врятувати, чи виконав свій обов'язок перед нею до кінця. Одне тільки знає напевне, що ця тяжка драма не минула для нього безслідно, ці згаслі Оленчині усмішки для нього ніколи не згаснуть і ніколи не буде вже він таким, як раніш. Глибокий внутрішній струс мовби відкрив йому очі ширше на світ, на саму сутність життя, і те, що раніш могло й не чіпати, зараз не залишає його байдужим. Чи так жив? Чи так ти живеш? Чи так усі ви, люди, живете? Задала йому Оленка таких запитань безліч, запитала й пішла собі, а йому зоставила вік на роздуми!

Десь із глибини темряви чути дзеленчання дзвіночка. Наближається отара. Чабан Горпищенко веде її, не інакше, бо це тільки він зважується заглибитись з отарою так далеко в землі полігонні, та й полігонне начальство до нього не таке прискіпливе, адже у старого син льотчик і сам він людина заслужена й розторопна. Під час останніх важливих навчань, коли тут навіть один із маршалів був, він швидко з Горпищенком здружився, для них обох — для чабана і для маршала,— певне, було про що довірливо погомоніти, розклавши вогнище в степу для чабанської каші "в кожусі". В ті дні усе, що робилося на полігоні, було оповите

особливою таємничістю, право доступу сюди мали тільки люди найнеобхідніші, решту всіх виселили, і чабан Горпищенко теж тільки віддалеки міг бачити, як незнайомі автомобілі мчали в напрямі полігона, як свіжі намети в один день там з'явились і як потім на далекім куті, що виходив у море, виросла висока драбинчата споруда і в ній, наче в колисці, в сповитку, лежало щось блискуче. Колись там орли та інші дикі птахи гніздились, а тепер люди он для яких пташенят гнізда мостять...

— Хочете побачити? — запитав його маршал при зустрічі.— Дивіться завтра о дванадцятій.

І чабан дивився. Удар бачив, і зблиск, і як відділялась ракета. Видимо, справдішня, вона повільно, майже знехотя виходила з вогняного клубовиння, а потім враз понеслась блискавкою, зникала невловимо, щоб приземлитись десь, може, аж на далеких водах океану, так само рівних і відкритих, як степ.

А звідси після цього всі одразу роз'їхались, поїхав і маршал, позникали намети, берег на куті став знову порожній.

— Це хто тут ночує? — запитує чабан, наближаючись до Уралова, і, впізнавши його, додає якось вибачливо: — А, це ти, синку...

І, шелестячи травою, сідає поруч нього.

Сидять обидва мовчки, вслухаючись чи в себе, чи в шурхіт отари, що розпаслася на чистій, не забрудненій нічиїми овечатами траві полігона. З темряви коли-не-коли подзвонює дзвоник — ніжно, мелодійно.

— Для чого та музика? — питає Уралов.

— А щоб не розгубились... Та й люблять овечки музику... Чи сопілку, чи пісеньку, чи тронку отаку.

— Як, як воно зветься?

— Тронка.

— Ніколи не чув такого слова,— з сумом каже Уралов.— Як багато я ще не знаю... Гарний звук. То мідь?

Чабан підводиться, ловить овечку, що підійшла зовсім близько, знімає у неї з шиї дзвоник, щоб показати Уралову. Той бере в руки щось важке, металеве, кострубате... Схоже на снарядну гільзу, зігнуту надвоє. Подзеленчав, задумливо послухав. Як антипод тиші — такий тут звук цієї тронки. Серед темряви й мовчання степу вона як голос життя.

— Шмат звичайної гільзи,— каже він, повертаючи тронку чабанові,— а видає такий ніжний звук...

Щось просвистіло в нічному повітрі, чи кажан пролетів, чи птах якийсь ненароком отарою піднятий із трави.

— Перепілка, чи що? — загомонів угору Горпищенко.— Вже й перепілок тепер меншає. А лебедів? Колись у нас отам, на косі, лебедів дядьки возами набивали. Поїде й повен віз, як снігу, накладе. А тепер птаство переводиться. Орел хіба ще коли-не-коли покружляє.

— Скільки він живе, орел?

— Та більше нас. Часом дивишся на нього й думаєш: що той птах бачив на своєму віку! Від чумаків до ракет — усе він оком своїм ввібрав...

— Хижак.

— Хижак-то хижак, а ти придивися до нього. В них свої закони. Навіть шуліка не б'є чужих пташенят, коли вони ще в гнізді...

Уралов запитав недовірливо, нервово:

— Хто це бачив?

— У народі давно помічено... Доки пташка сидить на гнізді, ніколи її не зачепить...— зітхнув чабан і після мовчанки обернувся до Уралова:— Правда, що тебе кудись переводять?

— Не тільки мене, а й полігон увесь згортаємо...

— Канал таки підпирає?

— Та й канал.

— Один полігон згортаємо, а другий уже на його місце спішить. Чув — у Чернігівці? Теж полігон. Тільки інакший. Полігон залізобетонних виробів — так він зветься. Залізобетонні кільця виготовляють, облицювальні плити для каналів... На різні бетонні вироби потреба зараз велика... Моя Тонька як спалахне чого-небудь, так і погрожує: кину к бісу вашу отару, в Чернігівку подамся на полігон! Мотористкою бетономішалки стану!..

По ласкавості голосу чути, що старий посміхається в темряві.

— Але й ми свій полігон ліквідувати не збираємось,— ревниво-досадливо каже Уралов.— Тільки перекочуємо на інше місце.

— Доки бандити кругом хати ходять, хіба ж можна ліквідувати? Ніяк не можна,— ожвавів чабан.— Того он аж над Свердловськом збили, чого його туди занесло? Силою все похваляються... А це не та сила, щоб нею хвалитись. Ти сорт новий виведи, колосок вирости повнозерніший... Ягнят та вовни більше візьми або хворобу невигойну вилікуй... Ото буде сила.

— Що від Петра чути?

— Привіт тобі передає — позавчора лист був...

— Спасибі.

— Уралову, пише, передайте привіт і дружині його...

Чабан умовчує при цьому, що син, передаючи Уралову та Галі привіт, особливо цікавився, як маленька Уралова росте. Почуває старий, що не можна зараз про це говорити — тяжко зранена біля нього людина. Та хоч і мовчить він, але душа його сповнена співчуття до Уралова, вся вона проймається зараз горем його, бо в тій драмі на полігоні було щось таке, що торкалось не тільки Уралова, а чимось глибоко торкнуло тут душі багатьох людей. Мине час, зміниться степ, не буде вже тут і слідів полігона, а чабан і тоді не одному ще розкаже, як народилася на полігоні дитинка, як росло в цім ракетнім степу на втіху гарнізонові те славне дитинча, і як стало потім кричати ночами невідомо чого, і як згасло. Розкаже, як ховали його на цьому кургані під музику двох духових оркестрів — військового і радгоспного — і як усі бомбардувальники в той день відмінили свої польоти.

Після мовчанки він знову заводить мову про канал:

— Як прийде велика вода, то змінить весь край. Уволю нап'ється дніпрової степ і зазеленіє... А то ще літо уповні, а вже тут згоріло все, гаряча хуга свистить, куряву жене. З водою буде веселіше. Навіть рис сіятимем, як у Тарасівці. В них там, кажуть, дуже добре вродив, корейці постарались... Сімей сорок їх у Тарасівку приїхало, щоб і наших навчати. Бо чи біля овечок, чи біля, ракет, чи біля .рису — це все вміти треба. Я, в Середній Азії бувши, надивився, як вони той рис плекають... Він теплої води, скажімо, не любить, йому тільки свіжу, протічну, прохідну давай... А в сусідів механізатори уже й кукурудзу на поливних посіяли: ліс! Стоїть, аж вороніться... Буде вода — все буде. Ще й садки тут шумітимуть хіба ж такі: приїзди коли-небудь у гості, побачиш... Запам’яталось мені слово вашого маршала, розумне слово,— в саму душу запало. Сидимо одного

разу, як оце з тобою, гомонимо, і каже він: "Навіть якщо маю найкращі ракети, якщо маю силу світ звоювати, не хочу я цього. Не потрібні мені континенти-попелища. Я хочу бачити їх у зелені і в цвіту, хочу під усіма зорями чути шепіт закоханих..." Ось так, синку.

Старий підводиться і, не прощаючись, іде до отари, зникає десь унизу за курганом; разом з ним віддаляється, мелодійно тане в темряві й тронка.

А Уралов тут стріне й зорю світанкову. Вже заблищить вранішня роса на голих оболонках ракет, як з'явиться в степу жіноча постать, квапливо, стрімкою ходою наближаючись до газика, до кургану. "Галя йде",— подумає Уралов і не помилиться. То справді вона поспішає сюди, і притиснутий до грудей палахкотить у неї оберемок живих квітів, цілий сніп рясно зрошених росою її чорнобривців та петуній, гвоздик та царських борідок. Піднявшись на курган, вона кладе їх мовчки там, де треба покласти, обличчя її блідить світанок, а вуста змучено стріпуються і при погляді на Уралова складаються в щось схоже на усміх:

— Сердешний, як ти вимучився тут... І роса на тобі... Я догадалася, що ти тут... Ходімо, любий... Ходімо...

Вони сходять униз, де застиг під курганом перекособочено газик, сідають, і Уралов шарпає, жене з місця. Від’їхавши, ще раз зупиняється, і обоє мовчки озираються на курган, увінчаний маленьким, охрою пофарбованим обеліском, що в цю мить для них безмежно вищий за всі оці холодні ракетні обеліски, які вилискуються навкруги у вранішнім степу. Хмурячись, Уралов повідомляє дружині, що все уже вирішено, вони переїжджають, і полігон згортається, і оці ракети сьогодні ж будуть повалені, як ліс, призначений на зруб.

Дедалі більше видніє; степ ширшає, розпросторюється після нічної мли, а на сході, за блискучими стовпами ракет, між сивими козацькими могилами, несподівано з'являється червоний вершечок ще одного

Кургана, і той курган, свіжий, яскравий, молодий, дедалі більше росте, підіймається над смугою обрію, аж поки стає зовсім круглим, стає не курганом, а сонцем.